

KRISTINA RUTKOVSKA

Vilniaus universitetas

LENKŲ TARMĖS SMALVŲ TARMINIAME PLOTE: PAPLITIMAS, FUNKCIONAVIMO YPATYBĖS, KALBINIAI BRUOŽAI

Straipsnyje aptariamas trečiasis lenkų tarminis plotas, tyrėjų vadinamas Smalvų arealu. Jis driekiasi siauru ruožu palei Baltarusijos sieną Lietuvos šiaurės rytuose. Tai plotas, kuriame kalbų vartojimo intensyvumas yra maksimalus: čia aptinkami net šeši kalbiniai kodai (lietuvių kalba, rytų aukštaičių vilniškių tarmės, lenkų tarmės, rusų sentikių tarmės, gudų tarmės, rusų kalba). Straipsnyje aptariama šio ploto sociolingvistinė būklė praeityje ir šiuo metu, išsamiai išanalizuotos pagrindinės šio ploto savitumą atskleidžiančios tarminės lenkų kalbos ypatybės. Fonetinių ypatybių palyginimas su kitomis lenkų tarmėmis Lietuvoje iliustruojamas dviem parengtais žemėlapiais: viename iš jų pateikti *e* refleksai lenkų tarmėse, o kitame – *o* realizacijos būdai¹. Vienas iš svarbiausių šio tyrimo akcentų – tarmių sąveikos mechanizmų analizė ir lenkų tarmių sąlyčio su lietuvių ir kitų slavų kalbų atmainomis atskleidimas.

Raktažodžiai: dialektologija, sociolingvistika, Lietuvos lenkų tarmės, Smalvų arealas, kalbų kontaktai, tarmių sąveikos mechanizmai

Pirmoji apie lenkų kalbos tarmių egzistavimą teritorijoje, nusidriekusią siauru ruožu palei Baltarusijos sieną nuo Vidiškių pietuose iki Zarasų šiaurėje, rašė Halina Turska (Turska 1982). Išsamius tyrimus ji atliko tik Lenkijos valstybei priklausiusioje teritorijoje ir pavadino ją Smalvų kraštu². Kalbines šio arealo ypatybes ji aprašė kartu su Vilniaus kraštui būdingais bruožais, argumentuodama tokį sprendimą tuo, kad šios tarmės susiformavo panašiomis sąlygomis³. H. Turska kėlė prielaidą, kad valstietijos perėjimas prie lenkų kalbos vyko dviem būdais: pirmuoju – nuo lietuvių prie lenkų kalbos pereita tiesiogiai, o antruoju – netiesiogiai. Netiesioginis parėjimas prie lenkų kalbos turėjęs vykti pereinamajame ruože, esančiame prie pat Baltarusijos sienos, kur tarpine perėjimo prie lenkų kalbos grandimi tapo baltarusių, ar veikiau „po prostu“, kalba. Šiame pereinamajame ruože ilgesnį laiką išsilaikydavo baltarusių kalba, o lenkų kalba greičiau įsigalėdavo lietuviškuose kaimuose, kuriuose prie lenkų kalbos buvo pereinama per tris kartas. Dar lėčiau, anot Turskos, vyko

¹ Žr. šitame portale pateiktus žemėlapius: „Prieškirtinio *e* variantų kokybė ir paplitimas Lietuvos lenkų tarmėse“ ir „Prieškirtinio *o* variantų kokybė ir paplitimas Lietuvos lenkų tarmėse“.

² Lenkų tyrėja H. Karaš šį lenkų tarmių paplitimo plotą vadina Ignalinos arealu [Karaš 2001: 265–292], mes šiame straipsnyje laikomes istorinio pavadinimo, jau prigijusio mokslinėje literatūroje ir vartojamo lietuvių dialektologų.

³ Šių tarmių genezės aiškinimuose H. Turska remiasi ne vien kalbiniais duomenimis, bet taip pat „istoriniu-geografiniu momentu“, siekdama tokiu būdu nubrėžti lietuvių ir baltarusių kalbų kalbinę ribą lenkų kalbos ekspansijos metu (1) bei apibrėžti lenkiškų teritorijų išdėstymą šios ribos atžvilgiu (2) [Turska 1982: 29–30].

baltarusiškų kaimų polonizacija, kadangi čia trūkdavo pagrindinio perėjimą prie lenkų kalbos lemiančio veiksnio – „naudos momento“⁴. Dėl šios priežasties baltarusių kalba tose vietovėse vyravo ilgesnį laiką, dvikalbystės laikotarpis taip pat truko ilgiau, o kai kurios vietovės vienkalbėmis taip ir netapo – lenkų kalba jose atlikdavo tik oficialios kalbos funkcijas⁵.

Formuluodama šias išvadas, H. Turska dažniau pasiremia su Vilniaus kraštu susijusiais duomenimis. Informacijos apie Smalvų regiono kaimų polonizacijos būdus pateikiama daug mažiau. Tautiškai mišrų ruožą galima lokalizuoti Gniedowskio ir Wierzbickio⁶ darbuose pateikiamų duomenų, kurie yra paminėti ir H. Turskos, pagrindu. Lietuvių kalbos arealą galima išskirti remiantis labai vertingu taip pat H. Turskos apraše naudojamu šaltiniu – 1890 metų Platerio sąrašu⁷.

Savo išvadas apie Vilniaus ir vadinamąjį Smalvų regioną H. Turska grindė ne tik aukščiau minėtais šaltiniais, bet ir savo atliktais išsamiais lauko tyrimais. Ji pasirėmė informantų – tiek vyriausiosios kartos atstovų, tiek vaikų ir jaunimo – pasisakymais (Turska 1982: 33). Šiuo metu atliekami abipus Lietuvos ir Baltarusijos sienų esančių lenkakalbių vietovių, vadinamų Braslavo kraštu ir Smalvų kraštu, metodiniai tyrimai informantų pasisakymų pagrindu padeda nustatyti kaimiškąsias vietas, kuriose vartojama lenkų ir kitos kalbos, ir bent iš dalies atkurti senąją kalbų pasiskirstymą.

Šiame regione kalbinė padėtis gerokai pakito dėl išorinių veiksnių, labiausiai dėl nevienodo čia vartojamų kalbų prestižo laipsnio. Tam įtakos turėjo šio kadaise vienalyčio kalbos atžvilgiu arealo priklausymas skirtingoms valstybėms. Baltarusijos teritorijoje vyrauja rusų kalba, Lietuvos pusėje labiau prestižine laikoma valstybinė – lietuvių kalba.

Studentų ekspedicijos metu surinkti duomenys apie kalbinę padėtį Smalvų regione rodo, kad ši nedidukė teritorija laikytina lenkakalbe: lenkų kalba čia vartojama namuose ir palaikant ryšius su kaimynais vyriausiosios ir dažnai vidurinėsios kartos atstovų⁸. Geriausiai lenkų kalba išsilaikė Meikštų apylinkėse palei Baltarusijos sieną nuo Kačergiškės į šiaurę per Gudėnus, Baikelius, Andrelėnus, Smalvas, Valūnus iki Rimšonių nusidriekiančiame ruože. Vyriausioji karta išvis nemoka lietuvių kalbos, tačiau moka rusų

⁴ Kaip pažymi autorė, baltarusis nepatirdavo jokių kalbinių sunkumų, suprato lenkų ir rusų kalbas, pats lenkų ir baltarusių buvo suprantamas, o santykių su lietuviais atvejais tai lietuvis tapdavo ta prisitaikančiąja šalimi. Taigi baltarusis nejautė poreikio atsisakyti savo gimtosios kalbos [Turska 1982: 41].

⁵ Kaip pavyzdį Turska mini bajoriją, rezidavusią Eišiškių apylinkėse ir teritorijose, esančiose į pietus nuo Rudninkų girios iki Kalesninkų, Načios, Radūnių, kuri mokėjo baltarusių kalbą ir šią kalbą vartojo tiek namuose, tiek kontaktuose su samdomaisiais valstiečiais [Turska 1982: 43].

⁶ Žr. išnašas 123, 124 [Turska 1982: 53].

⁷ A. Platerio surinktus duomenis, papildytus ir verifikuotus O. Chomińskio, publikavo L. Bednarczukas [1999, 2010].

⁸ Plg. H. Karaś straipsnyje [2001:265–292] pateikiamą šių vietovių sociolingvistinę apžvalgą.

kalbą. Geriausiomis rusų kalbos žiniomis pasižymi vidurinioji ir jauniausioji kartos. „Paprasta“ kalba (vert. *prosta mowa*) vis dėlto didžiojoje tiriamų teritorijų dalyje namuose nėra vartojama. Baltarusijos pasienyje esančiuose kaimuose (kaip pavyzdį galėtume paimti Smėlių kaimą) informantai „paprastai“ (vert. *po prostemu*) kalbasi su iš Baltarusijos persikėlusiais kaimynais.

Kaimuose labiau į šiaurę, Smalvų apylinkėse, lietuvių kalba vartojama plačiau. Ją moka ir vyriausios kartos atsovai. O Tilžės gyvenotojai deklaravo mokantys baltarusių kalbą ir ją vartojantys bendraudami su šeima ir kaimynais.

Lietuvių tarmes šiose vietovėse tyręs Vytautas Kardelis kalbinę padėtį apibūdina panašiai ir kalbos atžvilgiu vienalytį slaviškąjį plotą lokalizuoja palei Letuvos ir Baltarusijos valstybinę sieną. Jo tyrimų duomenimis, Gaidės ir Pūškų parapijos bei Rimšės parapijos rytinė dalis esti beveik išskirtinai lenkakalbės. Toliau tyrėjas iškiria kelis slaviškus ruožus: nuo Meikštų link Zigmuntiškių, Mateikiškės, Triklotiškių, Smėlių nusidriekusį ruožą jis apibrėžia kaip išskirtinai lenkišką; kaip mišrų ruožą, kuriame vartojamos abi – lietuvių ir lenkų – kalbos, V. Kardelis įvardija Češulėnų, Neveravo, Janavo ir Gudėnų kaimus; mišriais taip pat vadinami Dūkšto parapijos rytinėje dalyje Rimšėnų ir Ignalinos pusėje esantys kaimai – daugumą čia sudaro lietuviai, o mažumą lenkai (Kardelis 2009). Baltarusijos pasienyje nuo Visagino link Adutiškio nusidriekusiame ruože esančios kaimo vietovės taip pat minimos V. Kardelio, B. Sinočkinos, B. Wiemiero ir A. Zielińskos straipsnyje (2003: 36–37).

Kalbinė padėtis ypač išsamiai aprašyta Baltarusijos pusėje esančiame plote, vadinamajame Braslavo krašte. Kaimų kalbinę padėtį jame parodo žemėlapis (Smułkowa 2010: 207), iš kurio matyti, kad šis arealas skyla į rytinę ir vakarinę dalis. Daugumai rytinės dalies kaimų būdinga lenkų ir baltarusių dvikalbystė, o vakarinėje – rusų ir baltarusių. Kai kuriose vietovėse vartojama ir lietuvių kalba (iš viso penkiuose kaimuose, esančiuose netoli Vydžių).

Kaip matyti iš anksčiau minėtų darbų, tiek Smalvų krašte, tiek su juo besiribojančiame Baltarusijos Braslavo krašte, žvelgiant iš polonizacijos būdų ir dabartinės padėties perspektyvos, susiduriama su palyginti diferencijuotu kaimo vietovių tipu. Iš to galima kelti prielaidą apie kokybinius ir kiekybinius lietuvių ir baltarusių kalbų interferencijos apimčių lenkų tarmėse skirtumus; taip pat skirtingų laikotarpių rusų kalbos interferencijos skirtumus (dėl kontaktų su gausiai šiose teritorijose nuo XVIII amžiaus apsigyvenusių sentikių ir rusų, taipogi dėl naujos rusų kalbos interferencijos bangos tarybiniu ir dabartiniu laikotarpiu).

Seniausių baltarusių ir lietuvių kalbų įtakos paliktų pėdsakų lenkų tarmėse randama ne tik dėl šnekamųjų šių kalbų atmainų kontaktavimo, bet ir dėl kultūrinio dialekto (lenk. dialekt kulturaklny), susiformavusio svetimos kalbos, šiuo atveju iš esmės baltarusių kalbos, pagrindu. Visuotinai tyrėjų minimas, bet pirmą kartą H. Turskos suformuluotas teiginys, jog „egzistuojama ir būdama vartojama tam tikru laikotarpiu lygiagrečiai su anuomet valstybine LDK kalba – rusėnų kalba – bei koegzistuojama su ja ir su baltarusių kalba šias kalbas vartojančių žmonių sąmonėse – ji (lenkų kalba) perėmė nemažai svetimų, ypač baltarusiškų elementų. Į lenkų tarmes šie elementai galėję prasiskverbti skolinių pavidalu, o po to įsitvirtinti atvykusių į šias vietas etnografinių lenkų kalboje arba, ir **tai visų pirma** (išskirta straipsnio autorės), kalbinių liekanų forma buvo perimti vietinės liaudies iš gimtosios į jų naujai įgytą lenkų kalbą. Minėtoji lenkų kalba tuo pačiu būdu praturtėjo ir tam tikrais, nors ne itin gausiais lietuviškais elementais“ (Turska 1982: 63–64).

Kalbos aptariamoje teritorijoje kontaktavo nuolatos, todėl lenkų kalba visu savo egzistavimo laikotarpiu negalėjo išvengti svetimų kalbų įtakos. Ugdydamas, visų pirma pradinis, prieinamas šios regioninės lenkų kalbos atmainos vartotojams, iš esmės nesulaukė didesnio normatyvinio progreso. Remiantis išsamiais šios lenkų kalbos atmainos analizės rezultatais, galima daryti išvadą, kad ligi šiol egzistavusi tik sakytinės kalbos pavidalu ši kaimo gyventojų vartojama kalba palyginti gerai išlaikė bendrinės lenkų kalbos pagrindą, jos sisteminius bruožus. Teiginio apie kaimiškąsias Lietuvos lenkų kalbos atmainos susiformavimą kultūrinio dialekto, iš esmės artimesnio bendrinei lenkų kalbai nei pagrindinėms lenkų tarmėms, pagrindu keliama prielaida, kad ši kalbinė sistema turi labai daug bruožų, bendrų ir tai kultūrinei atmainai, kadaise funkcionavusiai tiek rašytine, tiek sakytine forma. Būtent šiose teritorijose apsigyvenusios šlėktos arba anksčiau polonizuotos lietuviškosios bajorijos, išsilavinusio luomo, palyginti taisyklingai kalbančio savo luomo kalba, lenkų kalbos atmaina buvo įsisavinama pradėjusių polonizuotis kaimo gyventojų. Ilgainiui susiformavęs lenkų tautinės tapatybės jausmas ir su juo siejamas ypatingas kalbos puoselėjimas lėmė palyginti taisyklingo šios kalbos varianto išsaugojimą. Kaip panašių kalbos mechanizmų veikimo kitose teritorijose įrodymą galima paminėti H. Karaš darbą, skirtą Kauno šlėktos kalbos ypatybėms (Karaš 2002). Tyrėja išsamiai aprašė visą tame areale funkcionuojančios lenkų kalbos sistemą, išskirdama esminius jos lenkiškus bruožus, atsižvelgdama į šiuo laikotarpiu gausias interferencijos sąlygotas ypatybes. Ypač taisyklingą Kauno šlėktos kalbos variantą taip pat aprašo A. Zielińska, tuo pačiu supriešindama jį su žemesnės, valstiečių kalbos atmaina (Zielińska 2002).

Nusakant svetimų kalbų interferencijos pobūdį ir apimtį tiriamo regiono lenkų tarmėse, būtina turėti galvoje tai, kad šis reiškinys yra nusitęsęs per visą lenkų kalbos

vartojimo Lietuvos teritorijoje laikotarpį ir siekia LDK laikus. Negalima paneigti ir to fakto, kad lietuvių, arba atvirkščiai, rusų kalbėsijos (tarmės) buvo veikiamos tiesiogiai arba galėjo būti veikiamos kitoms, šiose teritorijose koegzistuojančioms kalboms tarpininkaujant. Baltarusių kalboje išsiskiriančią lietuvių kalbos bruožai į lenkų kalbą atkeliavo per baltarusių kalbą⁹. O ilgalaikį slavų kalbų poveikį patyrusios lietuvių tarmės galėjo įgyti slaviškų bruožų, kurie toliau modifikavęsi įsitvirtino lenkų tarmėse¹⁰. Taigi kalbant apie svetimų kalbų interferenciją į lenkų tarmes būtina atsižvelgti į šios interferencijos šaltinius: a) kultūrinį dialektą, taip pat paveiktą svetimų kalbų; b) lietuvių tarmes su slavų kalbų paveikta ir šiek tiek modifikuota kalbine struktūra; c) baltarusių tarmes, susiformavusias lietuvių substrato pagrindu ir pasienio ruože veikiamas kitų kalbų; d) rusų kalbą tiek rašytine, tiek sakytine forma (sentikių tarmes ir bendrinę rusų kalbą); e) lietuvių bendrinės kalbos poveikį dėl kontaktų su lietuviakalbe visuomenės dalimi, institucijomis, lietuviškų masinės komunikacijos priemonių poveikį ir kt. Atsižvelgiant į diachroninį šio poveikio aspektą, galima teigti, kad buvo susidurta su susiformavusia kalbine bendruomene ir tam tikru visoms viena kitos paveiktoms kalbos atmainoms bendrų bruožų rinkiniu. Dėl šios priežasties svetimų kalbų poveikyje susiformavusius regioninius lenkų kalbos bruožus darbe bus siekiama aprašyti: (1) analizuojant atskirus kalbos reiškinius ir tuo pagrindu ieškant tiesioginio ir netiesioginio naujesnio ir senesnio laikotarpio interferencijos atvejų; (2) tiriant atskiras skirtingų kalbų sistemas ir (3) aprašant svetimų kalbų interferenciją jose.

Kalbos ypatybės, kurių pagrindu norima parodyti tiriamo ploto savitumą ir kurios išskirtos kaip klasifikuojančios, sąlygojančios jo išskirtinumą, nėra gausios. Tačiau gali būti, kad jos leis atrasti Turskos minėtą „pereinamąjį ruožą“, t. y. lenkišką ruožą, susiformavusį lietuvių ir baltarusių kalbų pagrindu¹¹. Kalbinių paribių tyrėjų nuomone, labiausiai į pokyčius kalbų kontaktų sąlygomis linkusios fonetinė ir leksinė kalbos sistemos. Dėl šios priežasties iškeltai tezei paremti ir dėl pasirinkto interferencijų aprašymo būdo aptariamos kelios fonetinės ypatybės. Fonetikos tyrimai paribio plote parodė, kad labiausiai kalbų kontaktų atvejais veikiami vidutinio pakilimo balsiai [e] ir [o], būtent jie paprastai įgyja daugiausia realizavimo variantų. Toliau trumpai aptariami šių balsių tarimo būdai Smalvų regiono lenkų tarmėse.

1. Balsio [e] tarimas lenkų tarmėse

⁹ Prie panašių išvadų prieita tiriant ir aprašant lituanizmus Lietuvos lenkų tarmėse (Rutkowska 2006: 71–106).

¹⁰ Slavų kalbų poveikį salų lietuvių tarmėms aprašė ir savo darbuose pristatė Sudnikas (Судник 1975), Mikulėnienė [1996–1997, 2012], Garšva [2005].

¹¹ Apie lietuvių–baltarusių substratą šiose teritorijose rašė K. Giuľumiancas ir W. Czekmanas [Giuľumianc, Czekman 1971].

a) Tarties atžvilgiu balsis [e] artimas lenkų bendrinės kalbos balsiui [e] žodžio pradžioje, viduryje ir galūnėje; dažniausiai kirčiuotoje pozicijoje, bet taip pat prieš arba po kirčio: *El'ena, dvaž'estego čvartego, al'e, f tej v'ôsce, v'iz'el'i s'e, pšyježžajo, drug'emu s'edemnas'c'e*¹².

b) Kaip [a] dažniausiai pokirtinėje pozicijoje ir retai – prieškirtinėje:

zafša, pan'enak, tkan'iny pełna, była nas os'im, cała życ'a, z menžam, była tak'ix zabavak, jestam, na cmantažu; taip pat vietoj denazalizuoto nosinio balsio (ę):
žen'ila s'a, ja tu żyja, ożeńił s'a, ja jemu muv'a.

Toks tarymas nėra labai paplitęs, prieškirtinėje pozicijoje ar galūnėje dažniausiai esama balsio [e]:

*fšenž'e, płące (vns. 1 asm.), f škol'e, potem, pšepus'c'il'i, n'edal'ečko, m'ešane, z menžem, p'exoto, žen'ila s'e, os'imnas'c'e, vasel'e, m'eškan'e, roln'ik'em, my v'oskove młode, pšy sofxoz'e, u c'el'atn'iku, poremontoval'i, jeden nie zexc'al učyc' s'e, bez nazvy*¹³.

c) Kaip tarpinis garsas tarp [e] ir [a], artimas lietuvių kalbos atvirajam [e], transkripcijoje jis žymimas [α]:

"ojc'ac, žaš, fšystk'a, na samoxôž'a, całe życ'a, nie v'am, tak'a, da čšyž'estego, šadl'i, pad marko, vyjaxalo, n'a pam'entam, pšažyla, numar, āde mn'a, pov'am, pov'ež'ac', pap'ar, n'a mogo, n'aduže, n'a moży, u l'al'upax, jaščo, učyla s'a, tyl'a, ž'afčyna, jažel'i, n'apočšebnegi, ž'iv'an'ž'es'ont, člov'ak, s'p'avalam, vzejž'a, k'edys'c'a, na ôv'ečak, v zašłym roku, xcec'a, n'a była, pošat, n'a kvaša, sob'a, cuk'ar, n'adavno, v'askôve.

Toks [e] realizavimas randamas po minkštųjų ar sukietėjusių priebalsių prieškirtinėje ir pokirtinėje pozicijose, retai – po kietųjų priebalsių.

Itin retai garsas [α] tariamas vietoj balsio [o] (žr. žemiau).

Labiau išreikštas [e^a] aptiktas tik keliose vietovėse:

n'e^a |ma, n'e^a duža, do ž'e^av'ontej, po odm'eže^an'u, v'ec'e^a tak'e^a (Prūčiai), n'e^a daval'i, n'e^a daj boža, n'e^apačšebny (Pūškos), n'e^a |ma, n'e^a um'a, n'e^a pāčšeba, n'e^a była, tak'e^a, n'e^a lamała s'a, n'e^a xozo, k'edys'c'e^a (Remeikiai), n'e^a daval'i, n'e^a baržo (Bartkiškės).

Dažniau ir išraiškingiau [e^a] tariamas su Ignalinos apskritimi susikertančiame Zarasų plote, stipriau paveiktam lietuvių kalbos.

d) Kaip susiaurėjęs balsis [ɛ], arba netgi kaip [i]:

pšyvažn'e, pšyjež'i, os'im, jež'i, rôzum'iš, kupuji, krong'im s'c'any, ben'ž'i, pas'iš, , l'už'i, učšymuji, jįž'i, u Daūg'il'iškax, pracuji, rož'icy, p'išy, s'edymž'es'ont, ni |ma, pokoji (dgs. V.),

¹² Kalbinių reiškinių pavyzdžiai pateikiami nenurodant tikslios lokalizacijos, nes jie paplitę visame tirtame plote; konkreti vieta nurodoma tik tais atvejais, kai tam tikri fonetiniai reiškiniai užfiksuoti atskirose vietovėse.

¹³ Panašių išvadų priėjo ir Vydžių apylinkių lenkų tarmės tyręs F. Czyżewskis [Czyżewski 1995: 71–73].

vez'm'i, n'a vez'm'i s'e, zak'is'n'i, potym, up'ečyš, potarkujiš, ž'ic'onak (šale: ž'ac'onka, ž'ec'onku), ž'ivontego, al'i po polsku

Nekirčiuotoje pozicijoje siaurasis [e] aptinkamas rečiau nei platusis. Ikavimas – tai palyginti reguliarius veiksmazodžio formams būdingas ne vien tik garsinis, bet ir morfologinį pavidalą įgijęs reiškiny, aptinkamas veiksmazodžių esamojo laiko vienaskaitos antrojo ir trečiojo asmenų formose: *pracuji, p'išyš*; taip pat daugiskaitos pirmojo asmens formose: *žyjim, pod'jež'im*.

2. Balsio [o] tarimas lenkų tarmėse

- a) Kaip bendrinės lenkų kalbos balsiui [o] artimas garsas; kaip [o] taip pat realizuojamas denazalizuotas balsis [a]. Panašus tarimo būdas aptinkamas visose pozicijose:

začela do školy xoz'ic', Jag'ello ten ožen'il s'a z Jadu'igo, barzo młoda, do tego vojoval'i, čšymajo, v domu i rob'o, sto ž'ec'ej xoz'ilo do školy, dužo nas'il'onyx, moja s'ostra, tak samo m'ensa nagotujo zarzno i nakrojo;

- b) Kaip balsis [a], ypač retai tariamas nekirčiuotoje pozicijoje; aptinkamas tik keliose formose: veiksmazodžio *było* (liet. *buvo*) formose, kelioserieveiksmių su baigmeniu *-o* formose ir baltarusių kalbos skoliniuose:

arafšy, to była nie tak, v'adoma, radaval'i

- c) Ypač retai kaip balsis [α], artimas lietuviškam atvirajam [e]:

dobže była, było duža

- d) Kaip ilgasis [ā] priešskirtinėje pozicijoje baltarusių kalbos pavyzdžiu; sukuria ilgojo, papildomai akcentuojamo balsio įspūdį:

Pāl'acy, dā Kovna, āt kałxozu i dā m'asta, pāv'ec' powiedz', pāsvatal'i, mālaž'ikaš, dābudoval'i, pājexal'i, dā v'jōšk'i, rāzebrac', pāb'ita, dā Polsk'i, zdrow'e nie dāp'isuji, pāxovac', mānčyl'i s'a, rāzabrał, ātkup'il'i, dā našego kałxozu, ādbuduja, pārekamendoval'i, zārgan'izaval'i, ādłančyla s'e, pāstav'ila, pāv'em, zāpanzony, dā tej, pā|loš, pā fšystk'im, dā jich, dā l'asu, pādajo, zāpravažo, pā|v'em, āde mn'α, pāraz'jexal'i s'e to dā pol'sk'ej, ād nas, pā l'uz'ax, pā pol'sku i pā rusku i pā l'tevsku, ādrynka, pādašn'a; rābačego, pājexal'i, pāu|c'akāla, āpstav'il'i, ābsal'utn'e, pās'l'edn'i, pāvxyxoz'ifšy, pājexal pā jix māšynaj, ādvažam'i, pā l'itefsku; zābačyl, pāl'ak'i, pāčys'c'ic', āt školy, ād ojca, pās'c'el'u, pāprul'i, rāspav'adała; ātkryl'i s'e, āt Kajat, dā ganika.

Šis reiškiny aptinkamas visose tiriamose vietovėse. Ligi šiol toks [o] tarimo būdas analizuojamo ploto lenkų tarmėse nebuvo išsamiai ir metodologiškai pagrįstai

aprašytas¹⁴. Šiame straipsnyje pateikiama gausybė pavyzdžių tarimo pozicijoms parodyti ir iliustruoti šio reiškinių ryšį su įvairaus pobūdžio baltarusių akavimu, aptinkamu tiriamose vietovėse (žr. žemiau).

e) Kaip labializuotas [ô]:

ôpov'adała, v'jôska, ô ten vo, ôn um'al, zrob'jôny, zrôb'il'i, ôdžyl'i, pšy Pôlsca, vyc'ôngni, p'eńc'ôro, učône, pô polsku, vynôs'ic', z'e'v'ôntym, ôna, ôni, kantôra, z pôlskaj.

Šis tarimo būdas nedažnas, būdingas kirčiuotai pozicijai ir žodžio pradžiai, dažnai fiksuojamas prielinksnyje ô (liet. *apie*), atitinkamai tariamame kaip *vo* arba įvardžių *ôn, ôna, ôno* (liet. *jis, ji*) formose.

f) Kaip stipriau labializuotas [ʷo]. Šio garso tarimui būdingas trumpas vokalinis elementas ʷ:

ʷo za ʷo tej o v'osko, ʷod dav|na, ʷo tu, ʷot čego ʷona pofstała, ʷojca, zab'ʷoru, ʷon'i, ʷot ji tak ʷot ji žyl'i, ʷon v instytuc'a ʷon doktor, ʷodž'ały, s'ʷostrý, teras ʷo čterex.

Tokį tarimo būdą galima laikyti artimu (ô). Jis aptinkamas panašiose pozicijose, dažnai ir tose pačiose leksemose¹⁵.

g) Kaip gana ryškus (u) arba siauresnis tarpinis tarp (u) ir [o] garsas, fonetiškai žymimas (ũ):

ruž'ina, zustała, ruzum'iš, tegu, za munž vyšla, z'e'v'ôntym, trudnu, p'exôtu, zustały, pom'ežu, baržu mału; poxožũ majũnc, tegũ.

Panašus į šį tarimo būdas aptinkamas prieškirtinėje pozicijoje ir galūnėje, labai retai – kirčiuotoje pozicijoje.

3. Vidutinių balsių tarimas baltarusių tarmėse

Tiriamų vietovių baltarusių tarmės pasižymi disimiliaciniu akavimu ir jakavimu. Dėl šios priežasties bet kurio kirčiuoto balsio atveju, išskyrus [a], pirmajame prieškirtiniame skiemenyje po kietųjų ir minkštųjų priebalsių einantys vidutiniai balsiai [a], [o], [e] tariami kaip [a]: *ań'i, dam'y, z'b'ar'u*. Tačiau balsiui [a] esant kirčiuotam, minėtieji balsiai trumpinami iki [ɐ] arba [y]: *ɐɐc''anula*; disimiliacinis akavimas taip pat būdingas pokirtiniams skiemenims: *m'ilyɐɐ*. Po minkštųjų priebalsių prieškirtiniame skiemenyje einantis balsis [a] trumpinamas iki [i], [ɐ]: *z'iml'a, m'in'a*; tokio pat reiškinių esama ir kirčiuoto balsio [e] atveju: *jišč'e*, taip pat pokirtinėje pozicijoje: *na p'am'ic''*. Jakavimo reiškinys yra labiau paplitęs nei akavimo. Nedisimiliacinis pilnas akavimas ir jakavimas aptinkamas šiaurės vakarų ir vakarinėje regiono dalyse, tai yra tose teritorijose, kuriose disimiliacinis akavimas nebuvo pirminis reiškinys, tai yra teritorijose, kadaise

¹⁴ Šis reiškinys taip pat aptiriamas straipsnyje apie ukavimo reiškinį Lietuvos lenkų tarmėse (Rutkowska 2002: 77–86).

¹⁵ Silpną balsių, einančių žodžio pradžioje, labializaciją Vydžių apylinkių lenkų tarmėse yra pažymėjęs ir F. Czyżewskis (Czyżewski 1995: 73).

apgyvendintose baltų tautų. Balsiai [e], [o], [a] tariai kaip [a] net ir tuo atveju, kai [a] yra kirčiuotas balsis. Braslavų regiono tarmėse taip pat aptinkami abu – disimiliacinio ir pilno – akavimo atvejai, iš jų pilnas akavimas nustatytas po kietųjų priebalsių, o disimiliacinis – po minkštųjų¹⁶.

Kiti fonetiniai reiškiniai – balsio [o] susiaurėjimas ir balsio [i] realizavimas kaip [u] – mažiau paplitę. Ukavimas Braslavo regiono gyventojų kalboje aptinkamas po lūpinių ir lūpinių-dantinių priebalsių: *zabuvajec*’, *pupali*, atsitiktiniais atvejais pozicijoje, kuri nepriklauso nuo prieš tai einančio garso: *na kul`onijax*, *kum`uńija*.

4. Vidutinių balsių tarimas rusų tarmėse ir bendrinėje rusų kalboje

Kaip teigia Grek-Pabisowa (2011: 212), Braslavo krašto sentikių tarmės išsiskiria ypač stipriu akavimu ir jakavimu: *tahd`a*, *adn`a*; *z`al`onyj*; taip pat e>i siauriniu nekirčiuotoje pozicijoje: *sabir`aiš*, *p`ir`ižy`aju*. Mokslininkė atkreipia dėmesį į didžiulį baltarusių kalbos poveikį fonetiniam ir kitiems kalbos lygmenims. Prie panašių išvadų apie baltarusių kalbos poveikį Lietuvos sentikių tarmėms taip pat prieina N. Morozova, V. Čekmonas, V. Nemčenko (Морозова, Чекмонас 1997; Немченко 1963).

Baltarusių kalbos įtaką bendrinei rusų kalbai, vartojamai Braslavo regiono žemėse, pabrėžia ir O. Guszczewa, kartu pateikdama baltarusių kalbos poveikio rusų konsonantinei sistemai pavyzdžių (Guszczewa 2011: 225). Rusų kalbos poveikį lenkų ir baltarusių tarmėms autorė taip pat įžvelgia visų pirma konsonantizmo lygmenyje (Guszczewa 2011: 240–241).

Iš rusų ir baltarusių kalbų fonologinių sistemų palyginimo matyti, kad vidutinio pakilimo balsinės fonemos nekirčiuotose pozicijose tariamos kaip [a], ir tai sukelia „stipraus akavimo ir jakavimo“ efektą. Rusų kalboje šiuo atveju tos pačios fonemos nekirčiuotose pozicijose tariamos kaip trumpi neapibrėžtos kokybės balsiai, ir tai sukelia „vidutinio akavimo ir ekavimo“ efektą (Czekman, Smułkowa 1988: 311). Balsis [o] abiejose kalbose aptinkamas tik kirčiuotoje pozicijoje, o iš akustinės [o] analizės matyti, kad šis balsis ir tariamas panašiai abiejose kalbose – tiek baltarusių, tiek rusų. Bet skiriasi nuo lenkiško [o], kuris mažiau labializuotas, labiau užpakalinės eilės ir žemutinio pakilimo (Czekman, Smułkowa 1988: 71, 208).

5. Vidutinio pakilimo balsių tarimas lietuvių tarmėse Braslavo krašte

¹⁶ Duomenys pateikiami remiantis I. Budžko tyrimais (2011:142–144).

Braslavo krašto plote esančios lietuvių tarmės buvo ištirtos ir aprašytos Garšvos (2005: 174– 176). Jos pasižymi šiomis ypatybėmis:

1. Dėl kirčiavimo pokyčių išsiderino trumpųjų ir ilgųjų balsių skyrimas, o tuo pačiu ir kokybinis jų atspalvis.
2. Ilgieji balsiai [è] ir [o] pasižymi didžiausiu garsinių variantų skaičiumi. Kirčiuotose pozicijose (è taip pat ir nekirčiuotoje pozicijoje) savo tartimi jie priartėja prie atvirųjų balsių [e], [a] (lietuvių kalbos transkripcijoje žymimų [e], [ɛ], [a]): *turėjam*, *sédi*, *kalb'ája* „kalbėjo“, *sesutēla* „sesutėlė“, *pù.sasara.s* „pussešerės“.
3. Kirčiuotoje pozicijoje paprastai tariamas [o]: *bó·ba*, *kójas*, retai – [a]: *kā·lai/kō·lai* „kolei“.
4. Savo ruožtu atvirieji lietuviški [e], [a] nekirčiuotose pozicijose trumpinami ir tariami kaip [ɛ], [α] arba [i], [ɯ]: *Digutīn'a* „Degutinė“, *vėrgè* „vargė“, *šit̃is / šitas* „šitas“.
5. Net kirčiuotas [à] gali būti tariamas kaip [ɛ]: *vainè ~ vaina* „karas“ (slavizmas), *salē^a* „sala“.
6. Dėl slavų kalbų įtakos balsis [e], panašiai kaip ir [è], gali kartais būti diftongizuojamas: *miēs* „mes“, *nie* „ne“(!).
7. Diftongai [ie], [uo] monoftongizuojami ir tariami kaip [o], [e]: *ležuvīs ~ liežuvys*, *ašta.n'alik'a* „aštuoniolikos“.
8. Kirčiuotoje ir nekirčiuotoje pozicijoje dvigarsiai *an*, *am*, *en*, *em* tariami kaip *un*, *um*, *in*, *im*: *ruñ.ka.s* „rankos“, *Kumpì.nei* „Kampiniai“ *diñ.gie* „dengė“, *Kimsí·na* „Kemsynė“.

Slavų tarmių poveikio Lietuvos lietuvių tarmėms fonetinio lygmens tyrimo rezultatus pristato J. Urbanavičienė. Ji atkreipia dėmesį į bendros artikulaicinės bazės susiformavimo faktą skirtingų šioje teritorijoje koegzistuojančių tarmių pagrindu (Urbanavičienė 2006). Lietuvių kalbos balsių [e], [è], [o], [a] tarimo būdai taip pat pateikiami Lietuvių kalbos atlase (LKA).

6. Vidutinio pakilimo balsių tarimo atvejų lenkų kalboje išaiškinimas

Balsis [e]. Priešskirtinėje pozicijoje balsio [e] tarimas tiriamo ploto lenkų tarmėse atitinka bendrinės lenkų kalbos normas. Toks tarimo būdas šiame plote labai paplitęs. Rečiau čia girdimas Vilniaus kraštui būdingas garsas [a] (trumpesnis, ne toks atviras kaip baltarusių kalboje). Tačiau šis priešskirtinėje pozicijoje aptinkamas į atvirąjį lietuvišką [e] labai panašus garsas (fonetiškai žymimas [α]), mažiau išraiškingas, labiau užpakalinės eilės. Šis garsas tariamas po minkštųjų ir sukietėjusių priebalsių dažniausiai dalelytėse *nie* arba *sie*. Ryškesnis [e^a] aptinkamas rečiau, tik keliose iš tirtų vietovių, be to, jis tariamas informantų, mokančių lietuvių kalbą, arba tų, kurių tėvai kalbėjo šia kalba namuose. Šitoks balsio [e] tarimo būdas gali būti atsiradęs dėl vietinių lietuvių tarmių poveikio. Panašius garsus Baltarusijos lietuvių

tarmėse užfiksavo ir K. Garšva (2005: 171–189). Kaip rodo jo tyrimų rezultatai, Baltarusijos lietuvių tarmėse garsai yra kažkiek pakitę dėl slavų tarmių įtakos. Lietuvių kalbos atvirasis [e] dėl užpakalėjimo po minkštųjų priebalsių tariamas kaip [æ], o po kietųjų kaip [ɛ]. Abiem tarimo atvejams žymėti pasirinktas ženklas [α], nes neatlikus išsamesnių akustinių šio garso tyrimų dėl jo kokybinės vertės lenkų tarmėse galima kelti tik prielaidas. Lietuvių dialektologijoje šiuo ženklu žymimas neryškus [a]. Galimas daiktas, kad lenkų ir lietuvių tarmėse balsis [e] tariamas taip pat arba jo tarimas skiriasi labai nežymiai.

Nekirčiuoto [e] tarimas kaip [i]/[y] nėra dažnas – daug retesnis nei baltarusių ir rusų tarmėse ar bendrinėje rusų kalboje. Tai galima paaiškinti siekimu išsaugoti bendrinės lenkų kalbos normas atitinkantį [e] (kaip [o] atveju; žr. žemiau).

Balsis [o]. Balsis [o] gali būti tariamas dvejopai, tačiau nė vienas iš jo tarimo būdų neatitinka bendrinės lenkų kalbos normų. Pirma, pastebėta tendencija šį garsą tarti atviresnį, žemutinio pakilimo, artimą baltarusių kalbos [ā]. Tokį jo tarimą galima paaiškinti baltarusių kalbos poveikiu; pažymėtina, kad jis nuosekliai tariamas prieškirtyiniame skiemenyje, (panašiai kaip šioje teritorijoje aptinkamas mišrusis baltarusių akavimo ir jakavimo tipas). Dėl slavų kalbų įtakos šis reiškinys išplito ir lietuvių tarmėse. Antra, dvejopą [o] tarimą galima laikyti siekiu šį garsą labializuoti, kai kuriais atvejais tarti kaip diftongą arba kaip aukštesnio pakilimo balsį, artimą [u]. Šios ypatybės viena vertus gali būti sietinos su lietuvių kalbos fonetikos įtaka, arba kita vertus gali būti kildintinos iš rusų ir baltarusių kalbų ir sąlygoti labializuotą aukštesnio pakilimo balsiui artimą kirčiuotą [o]¹⁷. Daugelyje pozicijų yra išsaugotas ir grynas [o], kuris pasižymi mažiau įtemptu artikuliacijos būdu. Šiuo atveju galima kalbėti apie tam tikrą tarimo sklandumą, Turskos pavadintą „artikuliaciniu tingumu“. Panašus garsas tariamas ir šiaurės pakraščio bei pietų pakraščio Lietuvos lenkų tarmėse.

Apibendrinimas

Aprašant tiriamų tarmių vokalizmą, buvo pasiremta W. Czekmano ir K. Giuľumianco nuostatomis ir pagal jas apibrėžtas Vydžių apylinkių lenkų tarmių kalbinis pagrindas. Remdamiesi kai kuriomis baltarusių kalbos ypatybėmis lenkų tarmėse (pvz., akavimu ir jakavimu), tyrėjai kelia prielaidą, kad „... vietinei lenkų tarmei būdingos fonetinės ypatybės atsirado ne tiesiogiai veikiant baltarusių kalbai (...), bet formavosi vietos baltarusiams įsisavinant lenkų kalbą. Šis teiginys atrodo esąs pagrįstas tuo, kad mūsų informantų (baltarusių) kalba stokoja lenkų kalbos fonetinių ypatybių“ (Giuľumianc, Czekman 1971:

¹⁷ Plg. šio reiškinio interpretaciją I. Grek-Pabisowos darbuose (2002: 30–31).

318). Charakterizuodami lenkų tarmes su Vydžiais susisiekiame plote Lietuvos pusėje (Gaidės ir Dūkštų apylinkės), tyrėjai numano egzistavus kitą kalbinį pagrindą – lietuviškąjį. Savo prielaidas jie grindžia mažesne akavimo aprėptimi, lūpinių balsių asinchroninių minkštinimu ir pusiau minkštaisiais [s'], [z'], [c'], [dz'].

Iš čia pateiktos vidutinių balsių analizės ir jos interpretacijų galima taip pat prieiti panašių išvadų, tačiau šios išvados dar papildomai sustiprinamos įvairiais naujai aptiktais svetimų kalbų interferencijos lenkų tarmėse atvejais (kurie jau bus kito straipsnio tema). Nors lenkų tarmių fonetinė struktūra patyrė tam tikrų pokyčių ir joje galima aptikti baltarusių ir lietuvių kalbų bruožų (mažiau rusų kalbos), tačiau tuo pačiu gerai išlaikė ir regioninės lenkų kalbos atmainos, susiformavusios lenkų kultūrinio dialekto pagrindu, ypatybes. Čia svarbu paminėti išlaikytas „taisyklingas“ kalbos ypatybes (sieki netrumpinti [e], [o]), siejančias Smalvų krašto ir Vilniaus krašto lenkų tarmes. Tai tokios kalbinės ypatybės, kurių neturi jokia kita pagrindinė lenkų tarmė. Balsių ir fonetinių procesų apie artikuliacinių ir asimiliacinių sistemų skirtumus aprašas turėtų pagrįsti šiame straipsnyje pateikiamas įžvalgas ir išvadas.

Atrodo, kad Baltarusijos pasienyje ligi šiol galima išskirti pereinamąjį ruožą, kurį savo darbuose minėjo H. Turska ir kuris šiuo metu jau nėra taip aiškiai atibojamas pirmiausiai dėl atskirų kalbų ir tarmių funkcionavimo jame pokyčių. Tai sietina su daugybe socialinių politinių procesų, kalbų prestižo kaita ir intensyviu naujų kalbinių kompetencijų, turinčių aukštesnį visuomeninį statusą, įgijimu.

BIBLIOGRAFIJA

- Bednarczuk L., 1999, *Litewsko-słowiańskie pogranicze językowe w pierwszej połowie XX wieku w świetle badań Olgierda Chomińskiego*, „Acta Baltico-Slavica” XXIV, Warszawa, s. 95–105.
- Bednarczuk L., 2010, *Obszar językowy litewski w państwie polskim 1927–1933 (opracował do druku Leszek Bednarczuk)*, „Acta Baltico-Slavica” XXXIV, Warszawa, s. 197–262.
- Budźko I., 2011, *Gwary białoruskie rejonu brasławskiego: geneza, geografia, uwarunkowania socjolingwistyczne*, [w:] *Brasławszczyzna. Pamięć i współczesność*. Tom I. *Historia regionu. Charakterystyka socjolingwistyczna. Świadectwo mieszkańców*. Red. Naukowy E. Smułkowa. Warszawa:WUW, s. 141–171.
- Czekman W., Smułkowa E., 1988, *Fonetyka i fonologia języka białoruskiego z elementami fonetyki i fonologii ogólnej*, Warszawa.
- Czyżewski F., 1995, *Uwagi o gwarze osady Widze koło Brasławia na Białorusi*, „Studia nad Polszczyzną Kresową” VIII, Warszawa, s. 70–87.

- Garšva K., 2005, *Lietuvių kalbos paribio šnektos (fonologija)*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- Giulmianc K., Czekman W., 1971, *Polska gwara m. Widze i okolicy (na substracie białorusko-litewskim)*, „Slavia Orientalis”, 3, s. 313-325.
- Grek-Pabisowa I., 2002, *Współczesne gwary na Litwie i Białorusi. Fonetyka*, Warszawa.
- Grek-Pabisowa I., 2011, Staroobrzędowcy – inni Rosjanie, [w:] *Brasławszczyzna. Pamięć i współczesność*. Tom I. *Historia regionu. Charakterystyka socjolingwistyczna. Świadectiono mieszkańców*. Red. Naukowy E. Smułkowa. Warszawa:WUW, s. 207-213.
- Guszczewa O., 2011, *Zakres użycia języka rosyjskiego i jego oddziaływanie na gwary białoruskie i polszczyznę w rejonie brasławskim*, [w:] *Brasławszczyzna. Pamięć i współczesność*. Tom I. *Historia regionu. Charakterystyka socjolingwistyczna. Świadectiono mieszkańców*. Red. Naukowy E. Smułkowa. Warszawa:WUW, s. 214-246.
- Karaś H., 2001, *O specyfice polszczyzny kowieńskiej (w porównaniu z wileńsko-smołwieńską)*, „Studia nad Polszczyzną Kresową” X, Warszawa, s. 137-160.
- Karaś H., 2001, *O sytuacji języka polskiego na tzw. obszarze smołwieńskim na Litwie*, „Prace Filologiczne” XLVI, s. 267-292.
- Karaś H., 2002, *Gwary polskie na Kowieńszczyźnie*, Warszawa-Puńsk: Aušra.
- Kardelis V., 2006, *Šiaurės rytų vilniškių ploto sociolingvistiniai bruožai*, „Baltistica“ XLI (2), s. 233-243.
- Kardelis V., 2009, *Šiaurės rytų aukštaičiai vilniškiai: ribos ir diferencjacija*, Vilnius.
- Kardelis V., Sinočkina B., Wiemer B., Zielińska A., 2003, *Sytuacja językowa na terenie od Wisagini do Hoduciszek na Litwie. Raport z badań terenowych*, „Acta Baltico-Slavica“ XXVII, s. 33-52.
- LKA – *Lietuvių kalbos atlasas*, 1982, *Fonetika*, t. II, Vilnius.
- Mikulėnienė D., 1996-1997, *Einwirkung der slawischen Sprachen auf di Lautstruktur der peripheren litauischen Mundarten*, „Linguistika Baltica“ V-VI, Karków, s. 57-67.
- Mikulėnienė D., 2012, *Dėl kalbos archaikos ir inovacijų santykio (Zietelos lietuvių šnektos duomenimis)*, „Lituanistica“ LVIII, Vilnius, s. 51-62.
- Rutkowska K. 2006, *Lituanizmy w gwarach polskich na Litwie*, [w:] Rieger J., Masojć I., Rutkowska K., *Słownictwo polszczyzny gwarowej na Litwie*, Warszawa 2006, s. 71-105.
- Rutkowska K., 2004, *Lituanizmy leksykalne w gwarach polskich na obszarze ignalińsko-jezioroskim*, „Prace Filologiczne” XLIX, s. 427-436.
- Rutkowska Krystyna, 2002, *Ukanie w gwarach polskich na Litwie*, [w:] *Język mniejszości w otoczeniu obcym*, Warszawa, s. 77-86.

- Smułkowa E., 2011, *Sytuacja socjolingwistyczna i proces konwergencji języków na Brasławszczyźnie w świetle badań terenowych (1997-2007)*, [w:] *Brasławszczyzna. Pamięć i współczesność*. Tom I. *Historia regionu. Charakterystyka socjolingwistyczna. Świadectwo mieszkańców*. Red. naukowy E. Smułkowa. Warszawa:WUW, s. 101-140.
- Turska H., 1982, *O powstaniu polskich obszarów językowych na Wileńszczyźnie*, „*Studia nad polszczyzną kresową*” I, pod red. J. Riegera i W. Werenicza, Wrocław., (przedruk z r. 1939), s. 19-122.
- Urbanavičienė J., 2006, *Lietuvių ir slavų kalbų sąveika vilniškių tarmės rytiniuose pakraščiuose (Adučiškio apylinkių duomenys)*, „*Baltistica*“ XLI (3), 461-471.
- Zielińska A., 2002, *Polska mniejszość na Litwie Kowieńskiej. Studium socjolingwistyczne*, Warszawa.
- Морозова Н., Чекмонас В., 1997, *Проблемы языковой интеграции староверов в литовское общество*, [w:] Ясинская Т., *Русские Прибалтики Механизмы культурной интеграции староверов в литовское общество (до 1940 г)*, Вильнюс, s. 102-117.
- Немченко В. Н., 1963, *Русские старожилы Литвы и их говоры*, „*Kalbotyra*“ III, Vilnius, s. 63-86.
- Судник Т. М., 1975, *Диалекты литовско-славянского пограничья. Очерки фонологических систем*, Москва.

POLISH DIALECTS IN THE SMALVOS AREA IN LITHUANIA: RANGE OF OCCURRENCE, WAYS OF FUNCTIONING, LANGUAGE FEATURES

Summary

The article contains a description of the third Polish language area in Lithuania – the Smalvos area. It stretches in a narrow strip along the Belarusian-Lithuanian border from Vidžiai in the south to Zarasai in the north. This area is characterized by a very complicated linguistic situation: there are as many as six language varieties (Lithuanian language, Aukštaičiai dialects, Polish dialects, Belarusian dialects, the language of the Old Believers and the Russian language). The study presents the language situation in this area in the past and present as well as the analysis of the basic phonetic features, allowing to show the specificity of this area.

The Polish language in the area of Smalvos is characterized by a very diverse set of linguistic features that may have its source in: a) the Polish cultural dialect, which made the basis for the formation of folk dialects; b) the Lithuanian dialects with slightly modified language structure under Slavic influence; c) the Belarussian dialects, created on the Lithuanian substrate and subjected to interference in the border zone; b) the Russian language, functioning in this area in the written and spoken form (Old-Believers' dialects and the general language); d) the contact with the Lithuanian general language, currently acting as a state language.

According to the research, intensive linguistic contacts have contributed to the creation of a specific language community in this area, where languages that coexist side by

side contain similar language features in their system. This is best illustrated by the phenomenon of how *e* and *o* vowels are implemented in Polish, Lithuanian, Russian and Belarusian dialects. As a result of long-lasting and multidirectional influences, vowels with similar acoustic properties are pronounced in all co-occurring languages. Similar observations are not currently based on any experimental studies that could confirm the existence of a common articulatory base in different languages. The need for this type of research at a given borderland is very current and necessary, especially in the period of leveling of the dialects and disappearance of dialectal features in the languages.

Key words: dialectology, sociolinguistics, Polish dialects in Lithuania, Smalvos dialects, language contacts, multilingualism

Kristina Rutkovska

Baltijos kalbų ir kultūrų institutas

Vilniaus universitetas

Universiteto 5, 01513 Vilnius, Lietuva

E-mail: kristina.rutkovska@gmail.com